

ANDRÉ SWANSTRÖM

Dalkoisen uskon soturi

JÄÄKÄRI, PAPPI

JA SS-MIES

KALERVO KURKIALA

A T E N A

© André Swanström ja Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

Atena
Jyväskylä
atena.fi

ISBN 978-951-1-42337-9

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

SISÄLLYS

Kiitokset.....	7
Elämäkerran lähtökohdat	9
Himmlerin vieras	13
1 Darjat lapsuuden yllä	
Orpous avainkokemuksena.....	19
2 Jääkäri ja morsiamet	
Rakkautta ja jäähyväisiä – lähtö jääkäriksi	35
Kasarmielämää Libaussa	55
Sisar Elisabeth.....	67
3 Dapauden kukka on ocellä kastettava	
Sisällissodassa Vaasasta Viipuriin.....	89
J. S. Pajulan murha	105
Turhauttava tasavalta	117
4 Etelän ristín alla	
Merimiespappina Australiassa	137
Merimieslähetyksen skandaali	170

5 Sinimusta pappi

Kohti lapuanliikettä	179
Ikaalisten kappalainen	188

6 Summasta Syvärille

Kalervon sotaanlähtö	225
SS-värväys	240
Suuntana Suur-Suomi	254
Syvärin kirkolliskokous	288

7 SS-Obersturmbannführer

Yhdysupseerin haasteet	309
Täydennysmiehet ja käynti Päämajassa	349
Hyökkäys Kaukasukselle	360
Kädenvääntö SS-pataljoonan tulevaisuudesta	395
Hiipuva aseveljeys	415

8 Poliittinen pakolainen

Turvapaikka Ruotsissa	437
Lopuksi	473
Liite	477
Lähteet ja kirjallisuus	479
Viitteet	489

KIITOKSET

Alkusysäyksen Kalervo Kurkialan elämäkerralle antoi Matti Kauppila, joka kehotti ja rohkaisi minua tarttumaan aiheeseen. Tästä kuuluu Matille suuri kiitos, kuten myös arvokkaasta lähdemateriaaliin liittyvästä avusta. Kalervo Kurkialan elämää koskevista näkökulmista ja keskusteluista olen kiitollinen Claes Olssonille ja Juhamatti Pelkoselle. Heikki Kurkiala, Monica Kurkiala, Tommi Groundstroem ja Nina Groundstroem ovat antaneet käyttööni suvun materiaalia sekä suullista, omakohtaista ja sukupolvelta toiselle välittynyttä tietoa, mistä olen erittäin kiitollinen. Lisää lähdemateriaalia ovat antaneet käyttööni Katariina Airas, Carl-Johan Ivarsson, Riitta Kuoppamäki, Leif Pietilä, Mikko Porvali ja Zacharias Sundström. Katariina, Leif ja Zacharias ovat lisäksi tarjonneet asiantuntevaa opastusta tutkimuksen kannalta tärkeille paikoille. Yrjö Kilpisen perikunnalle olen kiitollinen tutkimusluvasta, jonka he myönsivät minulle Yrjö Kilpisen arkiston Kurkialaa käsittelevään materiaaliin. Tärkeitä muistitietoja aihepiiriin liittyvien sukulaistensa vaiheista ovat ystävällisesti jakaneet Jyrki Kirjokallio, Jaakko Koskimies ja Juha Rantakari. Haluan myös kiittää eri arkistojen henkilökuntaa niin Suomessa kuin ulkomailla ystävällisestä ja asiantuntevasta palvelusta. Atenan väki, erityisesti kustannustoimittaja Laura Niemi-Pynttäre, on mahdollistanut kirjoitusprosessin sujuvan kulun käsikirjoituksesta

valmiiksi kirjaksi. Svenska litteratursällskapet i Finland ja Otavan Kirjasäätiö ovat tukeneet taloudellisesti tutkimustyötäni. Suurin kiitos kuuluu kuitenkin vaimolleni Elinalle, joka on tukenut, sparrannut ja kanssaelänyt läpi tutkimusprosessin ja tutkija-opettajaperheen arjen. Omistan tämän kirjan Elinalle!

ELÄMÄKERRAN LÄHTÖKOHDAT

Miten kirjoittaa elämäkerta ihmisestä, jonka ajatteluun ja toimintaan liittyy räikeitä poliittisia äärimmäisyyksiä? Tätä ongelmaa ovat joutuneet pohtimaan suomalaisista 1930- ja 40-lukujen kansallismielisistä radikaaleista elämäkertoja kirjoittaneet tutkijat.¹ Kalervo Kurkialan elämänkaari kulkee rinnakkain Suomen itsenäisyystaistelun ja sisällissodan sekä 1930-luvun oikeistoradikalismien ja toisen maailmansodan suomalais-saksalaisen aseveljeyden kanssa. Näiden historian virtausten pyörteistä moni elämäkerran kohde on nostettu pinnalle perinteisen suurmiesthistorian ja elämäntyöbiografian päähenkilönä, toiset taas ovat päätyneet joko unohtuksen varjoon tai kriittisen tarkastelun aiheiksi, varsinkin jos he eivät ajoissa irrottautuneet radikalismista.

Onnistunut elämäkertatutkimus löytää tasapainon empatian ja kriittisyyden välillä. Kriittisyyden unohtaminen johtaa puhtaaseen sankarinpalvontaan, äärimmäisyyksiin viety kriittinen lähestymistapa taas voi pelkistää kuvattavan elämän ainoastaan tuomittaviksi teoiksi tai kiihkomielisen politiikan ilmentymiksi. Toisen ihmisen ymmärtäminen on mahdotonta ilman empatiaa. Niinpä esimerkiksi Robert Gerwarth on kehittänyt »kylmän empatian» käsitteen kirjoittaessaan elämäkertaa natsijohtaja Reinhard Heydrichistä. Gerwarth ei tavoittele psykohistoriaa, vaan yksilön tarkkaa sijoittamista sosiaalisen ja poliittisen miljöön yh-

teyteen.² Tämä kirja kulkee Gerwarthin jalanjäljissä sosiaalisen ja poliittisen kontekstin kartoittamisen osalta. Empatian viileys tai lämpö voivat puolestaan toimia jatkumona ja vaihdella samassa biografiassa kuvattavien ilmiöiden ja tilanteiden mukaan.

Elämäkertaa genrenä analysoinut tutkija Maarit Leskelä-Kärki pohtii elämäkerran kirjoittamista vallankäyttönä suhteessa toisen elämään. »Miten voimme olettaa ymmärtävämmä tai tietävämmä jotain meille vieraan henkilön elämästä? Miten voimme tunkeutua toisen ihmisen alueelle ja rohjeta esittää tulkintaa hänen elämästään?» hän pohtii.³ Kalervo Kurkiala asettui itse tietoisesti julkiseen rooliin, julkaisi otteita päiväkirjoistaan jo elinaikanaan ja talletti valikoituja osia henkilökohtaisista aineistoistaan julkisiin arkistoihin. Näin hän loi itse pohjaa itseään koskevalle biografiselle tutkimukselle. Toisaalta Kurkiala piti osan materiaalista itsellään, emmekä voi olla varmoja, mihin hän olisi vetänyt itseään koskevien julkaisujen rajan. Vaikka Kalervo Kurkiala tavallaan avasi oven itseään koskevalle tutkimukselle, on vallankäytön elementti silti läsnä biografian kirjoittamisessa, mikä on hyvä tiedostaa ja tunnustaa.

Kalervo Kurkialan nimi on tuttu jatkosodasta ja suomalaisista SS-miehistä kertovan kirjallisuuden lehdiltä. Hänestä ei kuitenkaan ole aiemmin kirjoitettu täyspitkää elämäkertaa. Rovasti Iivari Rämän vuonna 1994 julkaistu teos *Jääkäripapin pitkä marssi* edustaa perinteistä suurmieshistoriaa, mutta mittasuhteiltaan se on pikemminkin pieni kirjanen kuin perusteellinen elämäkerta. Suurmieshistorian hengessä Rämä korostaa Kurkialan toiminnan julkista puolta ja hänen saavutuksiaan sekä esimerkillisyyttään. Suurmiesbiografiat toistavat vallan ja hallinnan teemoja. Miehistä ei ole juurikaan kirjoitettu sukupuolisensitiivisiä elämäkertoja, joissa kiinnostus kohdistuisi elämän yksityiseen ja intiimiin puoleen. Kalervo Kurkialaa koskeva lähdeaineisto johdattelisi helposti tutkijan juuri perinteisen suurmieshistorian äärelle, mutta tässä

kirjassa Kurkialan elämän emotionaalinen ja yksityinen puoli saavat myös osansa huomiosta. Kalervo Kurkialan elämässä sota ja politiikka olivat vahvasti läsnä, mutta paikka paikoin on syytä kohdistaa katse myös muihin ilmiöihin Kurkialan elämässä.

Elämäkertatutkimus on historiantutkimuksen lajeista henkilökohtaisin. Biografia muodostuu tutkijan ja tutkimuksen kohteen, menneisyyden ihmisen, kohtaamisesta. Se rakentuu historiatieteen sääntöjen varaan, mutta kaikesta objektiivisuuden tavoittelusta huolimatta siinä on väistämättä läsnä subjektiivinen elementti. Toisen ihmisen elämästä tehtävät tulkinnat on esitettävä tietyllä nöyryydellä tunnustaen erehtymisen mahdollisuus ja ymmärryksen rajallisuus. Elämäkerta antaa kuitenkin ainutlaatuisen mahdollisuuden ymmärtää ja hahmottaa historiaa toisen ihmisen henkilökohtaisten vaiheiden, eletyn ja koetun elämän kautta. Näillä saatesanoilla kutsun teidät seuraamaan Kalervo Kurkialan elämänpolkua!

Espoossa 16.5.2022

André Swanström

HIMMLERIN VIERAS

Maaliskuisena iltana vuonna 1943 ryhdikäs ja pitkänhuiskea, SS-mantteliin pukeutunut mies kävelee määrätietoisin askelin kohti jyvää bunkkerikompleksia, joka kätkeytyy tiheään itä-preussilaisen metsän tummaan siimekseen. Miehen kasvoja kehystää koppalakki pääkallokokardeineen, ja pyöreiden silmälasien takaa ympäristöä tarkkailevien siniharmaiden silmien tiukka katse ilmaisee tahdonvoimaa ja ehdottomuutta. Mies on Kalervo Kurkiala, suomalaisen SS-pataljoonan yhdysupseeri ja sotilaspastori, joka on menossa tapaamaan SS:n valtakunnanjohtaja Heinrich Himmleriä tämän päämajaan Großgartenissa.

Himmler on kutsunut Kurkialan illalliselle Feldkommandostelle Hochwaldiin keskiviikkona 17.3.1943 klo 20.45. Pöydän ympärillä on Himmlerin ja Kurkialan lisäksi muutama korkea-arvoinen SS-upseeri: *SS-Obergruppenführer* Erich von dem Bach, *SS-Obergruppenführer* Hans-Adolf Prützmann ja *SS-Brigadeführer* George Ebrecht, kaikki holokaustin keskeisiä toimeenpanijoita.⁴ Kurkiala on myös hyvin perillä SS:n suorittamasta juutalaisten kansanmurhasta. Illan päätteeksi Kurkiala selostaa vaikutelmiaan lyhyesti päiväkirjaansa: »Reichsführer puhui minun kanssani kuten vanhan tuttavan kanssa, ja tuntui Suomen asia olevan hänelle täysin tuttu. Hän sanoi, että hänen mielestään Kalevala on erittäin indogermaaninen eikä alku-ugrinen.» Kurkialan

päiväkirjamerkintä ei kerro tapaamisen sisällöstä vaan yleisestä hyvästä tunnelmasta ja smalltalkista. Himmler ei kuitenkaan kutsunut Kurkialaa illalliselle puhuakseen tämän kanssa Kalevalasta. Suomen ja Saksan sotilaallinen yhteistyö SS-pataljoonan merkeissä oli taitekohdassa, koska suomalaisten SS-vapaaehtoisten keväällä 1941 solmitut kaksivuotiset palvelussitoumukset olivat umpeutumassa. Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto haki ulospääsyä rasitteeksi muodostuneesta SS-yhteistyöstä, kun taas Himmler toivoi yhteistyön syventämistä, vaikka merkit suomalaisten viilenevästä suhtautumisesta olivat jo ilmassa. Himmler oli aiemmin pohtinut suomalaisen SS-pataljoonan laajentamista *Kalevala*-nimiseksi SS-rykmentiksi.⁵ Iltapäivällä ennen Kurkialan vierailua Himmler pyöritteli nimiehdotusta *Jäger 27* uudelle suomalaiselle SS-pataljoonalle ja sisällytti nimiehdotuksen Hitlerille tekemäänsä monikohtaiseen esitykseen.⁶ Ensimmäisen maailmansodan aikaiseen jääkäriliikkeeseen viittaava nimi olisi varmasti puhutellut myös Kurkialaa, joka oli aikoinaan itsekin palvellut Kuninkaallisessa Preussin jääkäripataljoona 27:ssä. Vaikka kehitys näytti vääjäämättömästi kulkevan kohti Suomen ja Saksan teiden erkanemista, oli Kurkialan tehtävänä padota tätä kehitystä – hän oli Himmlerin luottomies Suomessa. Illallinen jatkui klo 22.15 saakka, jonka jälkeen von dem Bach ja Prützmann jäivät Himmlerin kanssa kolmistaan jatkamaan keskustelua.⁷ Aamulla klo 8.15 Kurkiala lähti autokyydillä Großgartenista ja jatkoi lentokoneella takaisin Vinnitsan (ukrainaksi Vynnytsja) ja Dnepropetrovskin (ukrainaksi Dnipro) kautta rintamalle palveluspaikkaansa SS-divisioona Wikingin esikuntaan.

Himmler ja Kurkiala tapasivat tämän jälkeen vain kerran rintamalla. Toisen maailmansodan viimeisinä vuosina Himmlerin luona vierailleiden suomalaisten joukko harveni. Himmlerin suomalaiskontaktien tiiviimpää kautta oli vuosi 1942, erityisesti kesän Suomen-vierailun aika. Vuonna 1943 Kurkialan lisäksi

Himmleriltä sai tapaamiskutsun vain yksi toinen suomalainen, kenraali Paavo Talvela. Kurkiala kuului siis harvojen ja valittujen suomalaisupseerien joukkoon, jotka Himmler näki tapaamisen arvoisiksi.⁸ Vaikka Kurkialan sotilasarvo SS:n piirissä vastasi suomalaista everstiluutnanttia, nousi hän suomalaiskenraalien ohi Himmlerin silmissä, koska SS:n arvion mukaan Kurkiala oli »täydellisen luotettava mies».

Himmler poistui viimeisen kerran Feldkommandostelle Hochwaldista 10.11.1944. Tammikuussa 1945 puna-armeijan joukot ottivat haltuunsa hylätyt bunkkerit ja räjäyttivät kaiken minkä pystyivät. Himmlerin henkilökohtainen bunkkeri, mitasuhteiltaan 10 x 70 metriä, seisoo paikallaan yhä tänä päivänä muistuttaen paikalla toimineesta julmuuksien suunnittelun hermokeskuksesta. Tämä kirja kertoo tuossa pimeyden sydämessä vierailleesta suomalaisesta, Kalervo Kurkialasta. Kuka hän oli, minkä puolesta hän taisteli ja millainen elämänpolku johdatti hänet valtakunnanjohtaja Heinrich Himmlerin vieraaksi?

1

**Varjot
lapsuuden
yllä**

ORPOUS AVAINKOKEMUKSENA

Pojan nimeksi tuli Lauri Kalervo Groundstroem. Hän oli syntynyt 16.11. 1894 Längelmäellä, missä hänen isänsä Karl Groundstroem oli vuodesta 1890 toiminut nimismiehenä. Sukunimi kertoi porvarillisesta taustasta ja virkamiessuvun etuoikeutetusta asemasta. Isän ura oli alkanut Hämeenlinnassa lääninhallituksessa. Längelmäen jälkeen seurasi vuonna 1897 siirto Espoon nimismieheksi ja seuraavana vuonna samoihin töihin Vihtiin. Vuonna 1899 Karl Groundstroem nimitettiin lääninkirjanpitäjäksi Kuopioon ja vuonna 1902 seurasi nimitys tie- ja vesirakennushallituksen kamreeriksi Helsinkiin. Äiti Aina Groundstroem (o.s. Widbom) oli kansakoulunopettaja. Perhe muutti tiheään isän töiden takia. Sortovuodet vuosisadan alussa merkitsivät Karl Groundstroemille lisäksi velvoitetta opiskella venäjän kieltä. Suomea venäläistettiin kovalla kädellä, ja valtion virkamiehiltä ruvettiin vaatimaan venäjän taitoa. Tämän takia perheen isä oleskeli pitkään Udelnajassa Venäjällä ja oli yhteydessä perheeseen kirjeitse.

Uudet tuulet puhalsivat vuosisadan vaihteessa ruotsinkielisissä säätyläiskodeissa, ja moni alun pitäen ruotsinkielinen perhe koki suomenkielisten kansallisten pyrkimysten hengessä kielenvaihdon velvoittavana kansallisena linjauksena. Myös Groundstroemeilla laitettiin lapset suomenkieliseen kouluun. Aina ja Karl puhuivat lapsille suomea, mutta perheessä käytettiin päivittäin myös ruotsia. Kielikysymys aiheutti kuitenkin suvussa ristiriitoja,

jotka ulottuivat vuosikymmenten päähän. Kalervo Groundstroem kirjoitti vuosikymmeniä myöhemmin pojalleen Veikolle asiasta luottamuksellisen kirjeen, jossa hän kertoi huomanneensa Helsingissä pidetyssä sukukokouksessa kielikysymyksen olleen arka kohta. Suvun piirissä fennomaniaa mahdollisesti vastustaneita tahoja ei Kalervo kuitenkaan maininnut. Karl Groundstroem käytti suomalaistettua puhuttelunimeä Kaarlo. Myös Isän veli Ivar Groundstroem oli Kalervon mukaan suomalaisuusaatteen mies siihen pisteeseen sakka, että hän 1880-luvulla oli käyttänyt etunimestään muotoa Iivari. Tosin tämän perusteella ei vielä voida tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä Ivar-sedän myöhemmästä aatteellisesta suuntautumisesta. Kalervo arveli, että Karl ja Aina olivat J.V. Snellmanin vaikutuksesta innostuneet yhdessä muun sivistyneen nuorison kanssa luomaan »Suomen kansalle luja kansallistunto m.m. käyttämällä kansan omaa kieltä.» Fennomaanisen sivistysperheen tapoihin kuului myös tutustuminen tavalliseen rahvaaseen. Niinpä Kalervon ja isovelji Ension sallittiin leikkiä talonmiehen pojan kanssa perheen asuessa Helsingissä. Lasten kasvatukseen kuului vanhempien kanssa luettu iltarukous ja säännöllinen kirkossakäynti. Isänmaallisina juhlapäivinä, kuten Runebergin päivänä, Kaarlo luki lapsille ääneen *Vänrikki Stoolin tarinoita*.¹

Kalervo Groundstroem kuului 1890-luvun sukupolveen, joka kasvoi *Vänrikki Stoolin* hengessä. Kirjoittaessaan Erik Heinrichsistä, Kalervon tulevasta jääkäritoverista ja sotilaallisesta esimiehestä, Martti Turtola toteaa kyseisen sukupolven olleen Suomen historian »runebergiläisin».² Vuosisadan alussa varttunut sukupolvi muodosti käsityksensä Venäjistä Bobrikoffin ja sortovuosien valossa ja imi vastavoiman vääryyksille *Vänrikki Stoolin tarinoiden* ihanteellisuudesta. Siinä missä vanhempien sukupolvi uskoi perustuslaillisuuteen ja passiiviseen vastarintaan, nosti nuorempi polvi aktivismin johtotähdekseen.

Kun isä oli poissa venäjänopintojensa vuoksi, kirjoitti Kalervo aloittelevan koululaisen tunnontarkalla suurikokoisella kaunokirjoituksella isälleen kirjeitä kertoen kirjoitusharjoituksista ja vierustovereistaan koulussa. Kalervo kysyi myös isältä, saisiko hän käyttää isän valkoista maalia veistämiinsä leikkilavoihin. Isä kirjoitti kaikille lapsille yhteisesti aloittaen kirjeen hellästi sanoilla »Isän kaikki rakkaat pienokaiset Linnea, Ensio, Kalervo, Helvi ja pikku-Saimi!» Isä vastasi Kalervolle, että maalia sai käyttää, jos laittoi päälle oikein huonot vaatteet. Hän kiitti poikaansa hauskoista ja siististi kirjoitetuista kirjeistä ja iloitsi siitä, että Aina oli vienyt lapset huvimatkalle junalla ja laivalla koko Kallaveden poikki.³ Kalervo muisteli itse vanhempiansa liittoa hyvin onnellisena. »Kaarlon ja Ainon kihlaus ja avioliitto oli kauniin romantiikan ja täydellisen onnen aikaa», kirjoitti Kalervo pojalleen Veikolle vuosikymmeniä myöhemmin perheen ja suvun historiaa selostavassa pitkässä kirjeessä.⁴

Helsingin suomalainen normaalilyseo oli fennomanian omak-suneille ja kielenvaihtoon orientoituneille suomenruotsalaisille säätyläisille luonteva valinta. Samaan aikaan Kalervon kanssa aloitti koulunsa tulevan arkkipiispan Erkki Kailan poika Arno. Toinen koulutoveri, jonka kanssa Kalervon elämänpolku risteäisi vielä myöhemmin, oli Rolf Nevanlinna.⁵ Arno Kailan kanssa Kalervo Groundstroem suuntasi jääkäriksi Saksaan ensimmäisen maailmansodan aikana ja Rolf Nevanlinnan kanssa hän toimi toisen maailmansodan aikana suomalaisessa SS-vapaaehtoisliikkeessä. Aloittaessaan oppikoulun syyskuun alussa vuonna 1905 he olivat kuitenkin vielä huolettomia pikkupoikia. Takanaan heillä oli neljä vuotta kansakoulua, edessä kahdeksan vuoden oppikoulu, joka huipentuisi ylioppilaaksi pääsemiseen. Norssilaiset tulivat suurelta osin säätyläisperheistä, mutta matrikkelissa vilahtaa myös vanhempien joukossa jokunen kirvesmies, työmieh ja muurari. Oppikoulu ei siis ollut pelkästään varakkaiden etu-

oikeutettujen perheiden valinta, vaan myös mahdollinen väylä sosiaaliseen nousuun. Uusista tuulista kertoi myös se, että kohtaan *Isän nimi ja sääty* merkittiin lisäksi monelle oppilaalle äidin nimi.

Fennomaaniset pyrkimykset kantoivat aikanaan hedelmää, ja Kalervo suomensi 1920-luvun lopulla nimensä Kurkialaksi. Vanhempi veli Ensio (s. 1893) taas pitäytyi Groundstroemissa, kun taas sisarille (Helvi s. 1890, Linnea s. 1891 ja Saimi s. 1899) Groundstroem oli tyttönimi ennen avioitumista. Jälkipolvet muistavat mieheksi varttuneen Kalervon sukunimellä Kurkiala. Tässä kirjassa hän kulkee kuitenkin alkuperäisellä sukunimellään aina nimenvaihdokseensa saakka.

Groundstroemien perheonnea kohtasi ensimmäinen ankara isku Kalervon ollessa 11-vuotias. Oppikoulua Kalervolla oli takanaan vasta ensimmäinen syyslukukausi ja osa kevätlukukautta, kun isä Karl Groundstroem kuoli syöpään Helsingin diakonissalaitoksella 21.4.1906.⁶ Hän oli kuollessaan 43-vuotias. Muistokir-

Aina Groundstroem.

Groundstroemin suvun yksityiskokoelma.

Karl Groundstroem.

Groundstroemin suvun yksityiskokoelma.

joituksessa Karl Groundstroemia kuvailtiin kansan pyrkimyksistä ja erityisesti raittiusasiasta kiinnostuneeksi. Hänen kerrottiin saavuttaneen näin ihmisten luottamuksen ja kunnioituksen. Luonteeltaan Karl Groundstroemia kuvailtiin hiljaiseksi, vaatimattomaksi ja asettamiaan ihanteita seuraavaksi.⁷ Perunkirjoituksessa, joka suoritettiin seuraavassa kuussa, leskirouva Groundstroem eritteli tarkasti viimeistä pikkutavaraa myöten kuolinpesän varat. Perunkirjoituksessa esitellyistä luetteloista voidaan päätellä, että vaikka Groundstroemin virkamiesperhe oli selvästi porvarillinen, ei perhe kuitenkaan kestinnyt päivällisvieraita. Pöytähopeat ja ruokailuhuoneen kalusto mahdollistivat pienten teekutsujen järjestämisen, mutta täysimittaiset illalliset vieraiden kanssa eivät voineet tulla kysymykseen. Karl Groundstroemista oli jäljellä virkafrakki ja virkasapeli, kaksi pukua sekä muuta tarpeistoa silinterihatusta kalosseihin. Pesän varat olivat leski- ja orpokassojen avustusten lisäämisen ja velkojen vähentämisen jälkeen 1 666 markkaa 46 penniä.⁸ Virkamiehenä Karl Groundstroemilla oli ollut sosiaalista statusta, mutta taloudellista menestystä ei ollut tullut suhteessa kohtuullisesti edenneeseen uraan. Perheen pään sairastaminen oli myös saattanut nakertaa Groundstroemien varallisuutta.

Perhettä kohtasi muutaman vuoden päästä uusi musertava suru, kun äiti Aina Groundstroem kuoli 23.1.1909. Hänen kuolinilmoituksensa julkaistiin seuraavana päivänä *Hufvudstadsbladetissa*. Ilmoituksesta välittyi tilanteen traagisuus: äitiä jäivät katkerasti suremaan ja kaipaamaan viisi alaikäistä lasta, jotka olivat nyt täysorpoja. Ruumiinavauksen perusteella välittömäksi kuolinsyyksi paljastui verenmyrkytys, ja kuolemaa edeltäneet sairaudet olivat vilustuminen, nivelreuma ja kova kuume.⁹

Aina Groundstroemin hautajaisista uutisoitiin *Uudessa Suomettaressa* 29.1.1909. Ruumiinsiunauksen toimitti pastori Uno Paunu, joka kohdisti puheensa orvoksi jääneille lapsille.¹⁰ Ainan

työtoverit kansakoulusta olivat selvästi pastoria monisanaisempia. He laskivat haudalle seppeleen ja lausuvat muistosanat:

Kaatuneen kumppaninsa haudalle laskevat tämän seppeleen opettajatoverit Helsingin kansakouluista. Ihmeelliset ovat Jumalan tiet. Miksi piti hänen, joka vielä muutama kuukausi sitten oli terveyden perikuva, riutua ja kuolla juuri semmoisena ajankohtana elämästään, jolloin häntä, ihmisymmärryksen kannalta katsoen olisi eniten tarvittu? Jumala on sen nyt kuitenkin hyväksinyt. Ja poissa on kansakoulun-opettajain rivistä uskollinen, omantunnontarkka työntekijä, joka ei itseänsä säästänyt. Usein käy elämässä rakkaaksi se, josta on paljon vaivaa nähty, ja niin rakasti Aino Groundstroem raskasta työtään, joka hänelle, yksin jäätyään, tuli pysyväksi ystäväksi ja lohduttajaksi. Mutta opettajan ja leski-äidin yhdistetty taakka kävi Ainonkin¹¹ hartioille liian painavaksi ja hän kaatui kuormansa alle.

Työtoverit lausuvat tämän jälkeen vielä muutaman valoisamman sanan iäisyydestä ja valosta päättäen puheensa: »Jää hyvästi! Nuku rauhassa! Se Herra, joka on leskien ja orpolasten ystävä, elää ja valvoo.»

Orpojen Groundstroemin lasten täti Karin Pajula kuvaili kirjeessä tunteitaan: hän ei voinut käsittää Jumalan teitä, miksi viisi lasta oli nyt ilman kotia? Karinin sydän oli murtumaisillaan hautajaisissa, kun hän näki lasten kulkevan arkun perässä niin hiljaisina ja hillittyinä surussaan, aivan kuin vanhat, elämän koettelemat ihmiset.¹² Täti näki erityisesti Ension ja Linnean kasvavan suruaikana. Hän oli Helsingissä lasten kanssa hautajaisia edeltävinä päivinä. Lapset olivat Karinin mukaan hiljaisia, niin hiljaisia.¹³ Hän olisi toivonut voivansa keventää lasten taakkaa saamalla heidät puhumaan, mutta se ei vielä tuolloin onnistunut.¹⁴ Täti arveli herkkäsydämiseksi kuvaamansa Ension kärsineen eniten. Karinin

arvion mukaan lapsilla oli silti pohjimmiltaan kaikki hyvin. Jumala piti heistä huolta ja taloudellinen puoli oli myös turvattu 1 400 markan eläkkeen avulla.¹⁵

Orpolasten setä protokollasihteeri Ivar Groundstroem toimi Helsingin kaupungin holhouslautakunnan puheenjohtajana. Näin hän oli itse avainasemassa, kun kysymys lasten holhoojan nimeämisestä tuli ajankohtaiseksi. Holhouslautakunnan kokouksessa 3.2.1909 päätettiin, että Karin Pajulan mies, kirkkoherra J. S. Pajula vastaisi orpojen Groundstroemin lasten kasvatuksesta ja Ivar Groundstroem heidän omaisuutensa hoidosta. Lapsilla oli näin virallisesti kaksi holhoojaa.¹⁶

Karin Pajula ja hänen miehensä J. S. Pajula, Aina Groundstroemin veli, tarjosivat kodin orpopojille Iitin pappilassa. J. S. Pajula oli Iitin kirkkoherra, ja lapsettomat Pajulat toimivat Kalervon ja Ension kasvattivanhempina erityisesti kesäisin. Sisaret viettivät kesä Jokelassa Ainan siskon Rosa Korhosen luona. Talvisaikaa lapset kävivät koulua Helsingissä ja asuivat isän veljen Ivar Groundstroemin luona. Ivar Groundstroem toimi sortovuosina perustuslaillisen, passiivista vastarintarintaa kannattaneen Kagaali-järjestön sihteerinä.¹⁷ Kagaali oli alun perin venäläisten antama pilkkanimi, joka rinnasti venäläistämistoimia vastustaneet tahot juutalaisiin seurakuntiin ja niiden hallintoelimiin, mutta perustuslailliset käänsivät sen kunnianosoitukseksi salaiselle organisaatiolleen.¹⁸

Koulunkäynti sujui Kalervolta kohtuullisen hyvin. Hänen vahvimpia aineitaan olivat kielet; erityisen hyvin hän pärjäsi venäjässä, mutta myös saksa sujui hyvin. Arvostelukirjoissa ahkeruus ja tarkkaavaisuus herättävät tosin kysymyksiä: arvosanalla 8 Kalervo kuului ikäluokkansa heikoimmin suoriutuviin, kun valtaosalla oppilaista oli tässä arviointisarakeessa arvosana 9 tai 10, eikä kahdeksikkoa huonompaa arvosanaa jaettu tässä kohdalla. Oliko Kalervo mahdollisesti niin vilkas luonteeltaan, että se

pisti luokassa silmään ja teki hänestä jossain määrin opettajien silmätikun? Voi myös olla, että orpo oppikoululainen oireili tätä kautta vanhempiensa menettämisestä johtuvaa traumaa. Asiallisen koulumenestyksen vastapainona kunnan norssilaisen kuului osallistua erilaisiin jäyriin ja koetella koulun järjestyssääntöjen rajoja. Kalervon osalta viitteitä tällaisesta on esimerkiksi koulun mustaan kirjaan eli rangaistuskirjaan tehdyissä merkinnöissä syyslukukaudelta 1911, jolloin hän oli oppikoulun seitsemännellä eli toiseksi viimeisellä luokalla. 4.12.1911 Kalervo Groundstroem sai jälki-istuntoa »julkean vallattomuuden aiheuttamisesta käytännöllisissä kokeissa». Koko luokkaa varoitettiin samasta syystä, ja järjestäjänä ollut oppilas sai istua tunnin Kalervon kanssa, syynä oli vallattomuuden »tahallinen salliminen» järjestäjän vastuusta huolimatta. Jälki-istunnon määräsi koulun rehtori Paavo Virkkunen, joka myös valvoi istunnon. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että muiden oppilaiden syitä jälki-istuntoihin olivat esimerkiksi »tyhmä esiintyminen», »sopimaton leikki», »röyhkeä käyttäytyminen opettajaa kohtaan», äidin nimikirjoituksen väärentäminen lupalappuun, toverin pahoinpitely, läksyjen lainilyönti ja luntaaminen. Norssin mustaan kirjaan merkittyjä muistutuksia saattoi myös saada tunnilla kuiskimisesta ja rukouksen aikana häiriköimisestä. Vakavin rikkomus oli tupakointi ja väkijuomien nauttiminen kahvilassa, mistä seurasi kuuden tunnin aresti. Kalervo Groundstroem ei ollut mikään jälki-istuntojen vakiokasvo, vaan hän näyttäytyy hyvin tavanomaisena norssilaisena, joka yhdessä muiden kanssa pääsi välillä hieman villiintymään ja tällaisen yhdessä tapahtuneen irrottelen seurauksena sai siitä asiaankuuluvan seuraamuksen. Viimeisen kerran Kalervo oli jälki-istunnossa abiturienttina 29.1.1913, jolloin hän yhdessä Rolf Nevanlinnan ja neljän muun pojan kanssa istui kaksi tuntia, syynä sopimaton käytös opettajan poistuttua luokasta. Istunnon määräsi ja valvoi jälleen rehtori Virkkunen.¹⁹ Näistä rehtorin mää-

räämistä jälki-istunnoista ei kuitenkaan kaikesta päätellen jäänyt kummallekaan osapuolelle mitään hampaankoloon. Ne olivat osa nuorukaisen kasvukokemusta, ja rehtori saattoi myöhemmin tyydytyksellä todeta, että hänen kasvattinsa suuntasi niille isänmaallisille ja uskonnollisille urille, joille hän oli norssin poikia ohjannut. Paavo Virkkusen moraalireformistista pedagogista toimintaa tutkinut Essi Savijärvi toteaa, että Virkkunen koki varsinaiseksi elämäntehtäväkseen »siveellisyyskysymyksen edistämisen ja erityisesti juuri nuorten miesten auttamisen pyrkimyksessä sukupuoliseen puhtauteen».²⁰ Virkkusen opetuksessa ja kirjoituksissa siveellisyys linkittyi isänmaallisuuteen ja kristillisyyteen. Viimeistään ns. Syvärin kirkolliskokouksessa valloitetussa Itä-Karjalassa vuonna 1941 rehtori Virkkunen saattoi todeta, että hänen oppilaansa oli päässyt pitkälle juuri sillä tiellä, jolle hän oli tätä kannustanut. Rehtori ja oppilas kohtasivat Syvärillä tasavertaisina isänmaan ja uskon miehinä.

Pajuloilta Kalervo ja Ensio saivat erittäin uskonnollisen kasvatuksen. Orvolle Kalervolle uskonto ja Jumala muodostuivat merkittäväksi tueksi, jonka varaan hän rakensi elämänsä orpouden ja epävarmuuden keskellä. Kalervo valmistui ylioppilaaksi 15.5.1913. Lyseossa Kalervo sai kiitettävät päättöarvosanat kristinopista, kirkkohistoriasta, latinasta ja venäjämästä, kun taas kasvioppi aiheutti vaikeuksia. Suomen, ruotsin ja saksan kielet hän suoritti tasavahvoilla kahdeksikon arvosanoilla. Syyskuussa 1913 Kalervo Groundstroem aloitti opinnot Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa.²¹

Itin kirkkoherra J. S. Pajula tarjosi Kalervo Groundstroemille virikkeitä opiskelun, ammatinvalinnan ja henkilökohtaisen uskonelämän poluille. Pajula edusti konservatiivista uskonkäsitystä sekä aktiivista ja näkyvää rukouselämää. Vastapainona tälle vakaavuudelle Kalervo sai kokea pappilan miljöössä kepeämpiä hetkiä kirkkoherran nuoren kanslistin Lisa Gröndahlin kanssa. Gröndahl